

di dut il timp: manko di un decim, dōs horis par di, però in duc i dīs da l'an, pūr ke il skūelār o il mestri no mancin la kuāl cose e jē inpusibil. In medje par skūolj dīs horis in di i fruc e restin bandonāc a sē, sence gūrnde ne sorvetjānce e naturalmentri lis dedikarān a la malāns parçē ke no si presūm ke taj parç di kanpanē, in fur ke forsit i ^{fruc} pliej grānd kūante son a cāse e studiūn e e lāsīn konpro.

Tes citāc par une part di kest timp si son istitutē daj "rikreatorjos", e daj "dopo-skuele", tes vilis e vorezin daj senplic sorvetjānc ke gūidasin dute la kanac, dividude in skūadris, al lavōr manūāl in kanpanē, e kūante al plūr o al fās fred o di sere, in spegaj laboratorjs. Lis gūdis e dorezin ricēri istrucjōn e une picule pae. No mancin in oñi parç personis ke no han cē-fā e ke podaresin dedikā-si a kest mister sence bisūne di diplonis. No krodin ke si devi lāsā dispjardi o direj-si a fa māl la fūorce fisike e l'inteligençe di tanč fruc ke produsarā un tjarc, un kuart, anče manko de l'hon modūr, mē ke kul gran numar e ku l'organizacjōn e pō'produsi lavōrs konsiderēvui. In Bulgarie e in Germanje dopo la ūere si kostume da part daj studēnc di dedikā des zornadis di lavōr sence pae a benefici dal stat, e i risultāc otinūc e son konsiderēvui. Acenīn a ce ke podaresin fa sence fadie nē sfūarc e senplicementri divertin-si i nestris fruc. Rakolte di duc i materiāi dispjardūc specjālmentri dopo la ūere ke si cātin pes stradis e paj fossi: Metāi, veris, ūes, cartē, koreān, pesōc, lens, steks, stjelis, materijs par concīm. I lens ke pō

Kūej une skolarestke te būine stogōn e dovaresin sej pluj
 te suficēnc a scālda' skūelis e laboratorjīs t'al unvjār. Regolā
 stradis di kanpane, kontradis ē placis del paīs. Provjodi
 la glerje e inglerea' o rompi i klas se t'al paīs no jē glerje.
 Kūej klas taj cāps e ingrumaju in masejīs, provjodi mate-
 rjal di kostrugjōn pe "Cāse del Furlān", par infermariis o altris
 kostrugjōns a benefici di dut il paīs. Fa argins aj turinc e gūā-
 donā' a la kulture immensis estensjōns di paīs. Sgava' fossi
 di skolo par bonifikā paluc o kanai par irigacjōn, e rostis,
 britis ke tein su lis lavins o i slaks. Inplānt di plantōns
 taj terēns glareōs, Taj di cīsīs, cerpidure di vic e di pomārs.
 Koltivacjōn di hortajīs, pomārs, flors, zake' ritiūin ke oñi
 vile e dovare's ve il so zardin publik kome si han tanc
 zardins e hore privāc, ke te regōn alpine, in setenbar e son
 oāsis sfurdis ke konsolin a vjodt-lis. Oñi sagrāt, oñi cimi-
 tjeri al dovare's sej un zardin. Nuje pluj e mjon di kest
 al zovare's a inzentili lis ānims a kustumā la hint al
 rispjet skrupolōs di ce ke al serr al plase' di duc.
 Te Ladinje Aūstriake i cimitjeris e son ancemō atōr de glejse
 e no ritiūin ke i Todēks e varesin sopūartāt kest se al
 for asolutamentri kūintri la pūblike salūt. In oñi mūd il
 cimitjeri al dovare's sej un vēr zardin kome vin vjodūt a
 kuline dula' ke un tako da l'altri l'ē kel de j militārs o kel
 de vile. Dutis lis famejs e dovaresin geregā' par rindi pluj
 bjele la eke sot la kūal al polse un daj sjei. No parare-

sjal ke la famée ke a memorje dal so müart in üere e
tînîs anče un sül pidâl di rofîs o di sklopôn kostântementri
bañat, kurât e smondeat, e mostrerês ben pluj objêt e si
nîtiardarês pluj di spes dal so biât ke no ke altre ke magari
ves konturût kum centenârs di franks par lerejôn di un di
kej volgârs monumênc, ke si vjodin in oñi fracijôn e ke pûortin
skolpro i nous daj peric e kun kest si lusinge di vè pajet par
il tribût di objêt e di gratitudin?

Ma tu puare mari Cârnele di une fracijôn in face e
Rigulât, no tu sarês maj skancelade da la nestre memo-
rije... Par tjore su une pjere de rîpide stradute brusade
dal soreli ke tu doveris fa kûi sa ce tantis voltis in di ku
la kôsê plene par ûadonâti ke boçade, tu veris skulprade
un greze krosute no pluj grande di 4-5 dèc, e oñi volte
ke tu paravis tu ti pleavis parvire e tu komedavis intôr
kun amôr lis rofutis ke tu veris cîpâd su par strade e
sence rjarzi la boçe tu ripjaris la strade, sjarade fâl to
lankûr. La konpanie di strusje nus informâ: - Je e dis ke
so fi l'è ahî!... L'è müart in üere.

Troš altris monumênc grandjôs aj müarc, ke valin soledût
a provâ la vanitât daj vîrs, se poderin, e viñâresin ros in
presince de krosute di Vuesis o di Krak e kej ke a fin
di ûadân e han soflât sot par sîadensâ la üere, in presince
di kest dolôr sincîr, raseñât, mût, di une puare mari ke ha
pjardût ce ke al formame la supjarbe de so strusjade utilitât
la sperance de incjarte veçae... Forsi, se no son di pjere, si sinte-

resin une strete tal kūr.

E posto ke o sin sun kest argoment, brisunē propri konvixi ke l'individuālistmo e la disunjon e reñe sovrane in Friul se sr vjōd ke anče tropis fracjōns no son stādis būins di akorda-si kul komūn par un monument manko meškīn, ma e han ulūd fa su il propri. Dečifamentri kūalki potence interesade e devi soflā sot par alimentā antagonismos, disrājōs e tiketis fra paīs. Par nrisun paīs kome pal nestri e jē vere la sentence:

Divide et impera. Al pār de l'impusibil, ke in tantis distakjōns ke varān precedūt l'erecjōn di oñi rikūard, nrisun al vej proponūd un monument unik p.e. su ke kuline pluĵ alte di Buje ke si podarēs klamā "Spre dal Friul", parče ke di la si dōmine dut il plan e lis kulins, opūr a imitacjōn dal sotpūarti ke al kondūf a la Madone dal M. Bériko di Vicence o a ke di S. Luke di Bolōne, no si sej pensāt a la pusibilitāt di skōmenca' al manko une simil opare vjars un daj nestris Santuāris kome Madone di Mont o Mont Sante. Oñi vile, fracjōn, privāt, korporacjōn e varēs podūt fa il so ark, meti ju ornamēto, lis lapidis, lis skolturis ke ves krodūt, e kusi si varēs un pōt a la volte fat su il vēr panteon de Furlānie. Se la sjetle e foš cadude sore Mont-Sante ke je sul kunfin daj paīs Slovēns, il panteon al varēs podūt servi par duti-dōs lis stirpis e kontribūi a la lōr unjon tal kulto aj mūaro e a l'art.

Naturalmentri si trate di utopijs finkē no veñarān personis verāmentri ispiradis, kapāo, ku la peraūle cāde, kunvinte, di vinci la sflace, l'indolence, l'egoisimo individuāl e di difondi

altruismo, patriotismo e civismo. Si son za vjoduc anče
ha di no ju efjēc grandjōš de fede, de unjōn, de kōstānce,
t-e eregōn di glešjis, čanpanii, istituc (Tomadin). Manče di
oplika' kešc medēms fatōrs adaltrōs oparis ūtilis a la kolektivitat
kome: rostit, argins, bonifikis, infermaris, hospicis par vecos
e par inpotēnc, časīs par larōr in kompanie e par divertimēnt,
kantinis, stālis, granārs, edificis par trūi kavalirs in sojetat, strade
pūinc, akūrdōc... insumis dut ce ke l'okōr ala kolektivitat. Bižu
nē inparā a no atindi dut dal guvjār il kūal l'ha dimostēt ke
al pō e al sa fā nome kuanke jīē kōventāt pe ūere. Pe pōš, pal
progrēs, pal svilūp ekonomik, pe salūt, par l'istrucjōn no l'ha
maj sarūt fā ce ke l'okōr. I Ladīns e hān di mostrā di
sarā fā sence il guvjār. Nome alore e varān plex dirit di
sej parōns soj a čaše lōr. Naturamentri dal larōr di oñidūn
al deri sej tiñūt stret kont, e par konsequēce il lavoratōr al
devente konproprjetari da l'opare fātē, ke pō vīnī anče, al kās, alje-
nade par kont di dūtē la kolektivitat. L'importānt e lē ke taj
paīs no si vjodūn stāčendāc, bevōns, frajōns nē tra zovins
nē tra vecos, nē tra puars nē tra siōrs. Humiñ e fēminis ke
no lavorin, e devn sej kolpīc dal publik disprēc. Se si ha-
bitūin i fruc al larōr ūtil no si varān humiñ ogjōš.

La Glešje e la restaŭracjōn dal Patrjarkāt.

La sprinoše kuestjōn di Rome ke jē ančemo vjarte e di kuy
si trate ančemo hūe k'o sevelin taj konvenōs katoliks da
l'ēstero, kuestjōn ke ha determināt l'antagonismo, il disakord
tra la Sante Sede e il guvjār taljān e il nāši e la rešōn di

jesi, magari sot altri non, dal partit klerikal, fortunatamente
no esist afat pe Ladinje kûindi nisune refon di dualismo
tra auctoritat civil ed eklejastike. Sence dismentea' ke taj
Grifons l'exist un nukleo kompst di 15-20 mil protestanc, ke
ke e la vint kolonjis di hebreos pluj o manko profondamentri
ladinizad, ke perdut l'è un gran numar di libars pensatōr kon-
vine o di senplis inditerenc a lis pratikas religjōis, ke fasin le
intelle figure di rikori aj konfuar de religjōn kûanke son suj
paradōrs... si skunē ameti ke la religjōn de majorance (o la mayo-
rance di kej ke han une religjōn) e je la katōlike. Il katolicismo
l'è la religjōn predominant ma no la religjōn de Ladinje-kolektivitat.
Pal karater konservator, no facil aj mudamenc, alis novitad di
datis lis religjōns e pal merit indistutibil ke kestis e han vud
in oñi paif tal konservat e a esaltat lis Patjis konservand e kultivand
la lenghe, lis memorjis, esind skuasi arkivos di ce ke l'istorje e art, par
kel principi fondamentāl ke ha adotet la Glesje Krishane: ke il
Vanzeli l'ha di sej spjegat t-e lenghe dal popul (principi paralel
a kel: ke ju afars dal paif e han di sej tratat t-e lenghe dal paif ke
nome il Friul no l'ul abraçà), par kel atakament k'o vin riskontrat
in skuasi duc i vecos sacerdot dal Friul a la lenghe furlane, o
ritinun fermamentri ke i ministros de religjōn (come ançe tal
rest de Ladinje, specjalmēti predis e pastōr tal Grifon) e son
e z saran ançe in Friul i pluj fedei aleac, i kroçac, i pûarte-
bandjere e i propagandisc de Idee e de Kaüse Ladine.

E reciprokamentri la future kompagine statāl Ladine bisune
ke aj sacerdot di oñi religjōn (e ançe aj dirigenc daj agrupamēne

di libars pensatōrs), ke abracarān e ke zurarān fedeltāt a l'idee naționāl, ur koncedi fiducje e apogo kul de-ur kũalki funcjōn kōmpatibīl kul lōr ministeri, retribuīde konvenjemententr, kome ke di uficiāi dal statō cīvīl, un pūest taj kōnsējs ke si okupin di karitāt, moralitāt, higiēne, istrucjōn, justicje, art e konservacjōn daj monumēnc, e kest par leā sīnpri mjōr al stat keste fūarce ke ten in man līs ānimis dal popul.

Parcē ke bīfūnē persuādesi ke i studis par diventō sacerdot (o pastōr) e ekwivalin, se no suparin, par numar di ajīs e certāmentri par aplikacjōn daj zorins, ke taj seminaris no han līs distīncjōns de vite libare, kei ke okorin par kōnseqūi une laūree kes universitāt di kualsīsēj stat. Kuanke i progrāms e fosin sīfērē di ce ke l'ē di mase di metafīzike, teologje, morāl, studis biblikis, stōrje eklejīastike, religiōn, dirīt kanonik e magari si ridusēs il studi dal grēk parkei ke no intindin spezializa-si tes bjeis lētāris, si des un pluī grand svilūp a līs sījēncis pusitivis, a kes fīziko-naturāls e so-cjāls, a la stōrje nostrane, no dubitū ke, kuj ke al saliz fūr da un seminari al kōtinuārēs a sej la persone pluī studjāde e pluī aūtorevul de vite, une persone enciklopēdike ke pōdā un kōnsēj in oūi cīrkostance de vite. Il Seminari cētrāl de Ladinje al poderēs diventā une specje di picule universitāt se dopo il kōrs kōmūn par sej ordenāt predi, il zovin al poder spezializa-si rot ābīlis gūīdis in rams dīfērēnc kome lētāris, stōrje e gēografīe, sījēncis, so-cjologie, teologje, mūzīke, dirīt... Naturalmentri il stat al doverēs vē la fakoltāt di ingēri-si taj progrāms e di vōdi ben cēmūd ke si istrūisjūn kulōr ke han di vē un gran āsēndēnt su līs n

e te al kovente ke sejn fidāc pluĵ di kŭalunkŭe altre klase di ĉitadins.

Ŝegretariĵs komunai, specĵars, raŝonirs, peric, mestris, agronomos, vetrinaris e son di ritiŭrsi ĉertamentri inferĵors par numer e varĵetāt di konĵrĵons aj predis ke han inteligence e ke han studĵāt, e si diŝi altretāt daĵ avokāc, mĵedis, inĵenirs nodārs i kŭai si son specializāc te lōr materĵe a skapit di une kulture ĝenerāl ke pō seĵ inpartite al seminariste.

Suĵ mestris ke doĵaresin seĵ tes vilis i specialise par l'istruĵōn e l'edukacĵōn l'e di fa poĵisim areĵnament pe lōr kŭalitāt di personis di pasāc, li kŭals e habitin tal paĵs da un māsimo ke l'e kostituit daĵ rot mēŝ di skŭele, un timp medĵo korispondiūt a lis 130-150 zornadis di skŭele a un minimo ke al si ridiŭŝ a 810 horis di legĵōn. Al mestri no si rikĵēd nŭĵe di pluĵ e nŭĵe ^{altri} fŭr des horis e da l'interno de skŭele. No si intind di fa karik aj mestris di kest ke al dipind dal guvĵār e de nestre raseĵade sotomisĵōn. La ĉore e ĵe kusi ĝenerāl in Italĵe, ke son profesōrs di Universitāt ke van te ĉitāt dula ke han di fa legĵōn nome par dōs o tre horis la setemane e par no pluĵ di 25-30 setemanis adan, mentre altris ke son anĉe deputāc e stan il pluĵ dal timp fŭr de residence lasānd ke un altri inkaritāt o asistēt ĵu sostitŭirs.

Un mestri, pŭr faŝind dut il doĵe rikĵēŝt, al pō kontā une dēĉime part di kel ke al po kontā un bon sacerdot. Ke suce di in kŭalunkŭe hore une diŝgrage, un fŭk, une inondacĵōn e il predi al sarā su la breĉe a dā konseĵ, koraĵo, eŝenpli. Su diŝ

mestris al podarâ sej presint un sôt se vaben. Lis vîlrs
dulâ ke i studjâc e son pōc e jê bîfune di kualkidun^{di} istruît, e
il mestri al sarâs indikatisim ançe per horis disponibils e pal
fât ke in kâs staordenari la skûele e po sej suspindude. Kul
sisteme dâj mestris foresc no si ha nançe kest vantâc di vê
almanto in permanence presint un ke al sej studjât.

Si podarê's ançe konputâ lis entradis rispetivis e si vjodare:
ke mentre des mestris e han mûd di sodisfâ kûalunkûe ka-
prio in ordin a modis e a fots, il puar predi al skûne tira-le
parcê ke rivi o la paro humitjanc, skûâs bati-le par ûdada
ke bocade. No l'ê di just deprimi in kest mûd une aûtoritât!

Kesc vers martirs - feveli di kei ke skrupolosamentri kunpli-
sin il lor ministeri - e mertin pluj konsideraçjôn, e mertin
pe lor posicjôn, paj lôr sakrificis ben pluj fiducje di ke ke si
akorde, spes sence la pluj picule justifikaçjôn, a ôrganos de justi-
cjê, ad aĝeno da l'ordin, dal fisk, a skrutatōrs des elegjōns, ad
aministratōrs di komiuns, ôparis piûs, edukatōrs, in pjeĝac di oñi
specje di públike aministracjôn, ke son ben pluj korutibûi e
ke okôr sorvelĝa-ju a mjec di kostosivims kontrolos.

Ma al kovente ke in un stât (o ançe par une nâjonalitât ke
ancemô no formi un stât independent) i ministros de religiōn e vedin
un ûnike direcjôn e sejn sotomitûc a un' ûnike aûtoritât spiritûâl
o a une ĝerarkie ke sej independent da l'inflûence di altris stâc o
di altris nâcjōns. E su kest teren storje e tradicjôn e ven in
nestri ajût. Sekōnd l'8^{av} kânone dal tjarc Koneili Ekumenik
(Efeso 431), oñi nâcjôn e devi vê il so metropolite o primate.

Cujusque gentis episcopus oportet scire, qui nam inter ipsos primus sit. Kündi sínodo daj véskui di une naçjonalitât ke skuñin delibera' insjeme al patriarçe di ke naçjôn. Tal 1588, il Metropolitê rus l'è stât deklarât indipendent da kel di Bisânço. I Grêks sîsmatiks 'e diservin: Imperium sine Patriarcha non staret. Taj paîs balkâns religiôn e naçjonalitât son daj tjärmins ke si korispündin onçe parçe ke il turk ^{opresör}, oltrê ke di rej di altre naçjôn l'ere di altre religiôn. I Bulgars forin evangelizac daj Sanc Cîrilo e Metodjo, di kuj il prin l'inventâ l'alfabet rus e al tradusô in bulgar i vanzer. Il prin a batijasi al fo il lör Câr (kcar) Boris I^m (864). Sot il Car Simedn, tal principi dal Sekul X^m, e han vud il patriarçât a Preslarje indipendent da kel di Kostantinopul. Durânt i sekônd inperi bulgar l'inperatör Basili (1204) l'è stât konsakrât primatê de Bulgarje e al diventâ uniâte o uniâte val-adî grêg unit, dependënt da Rome. Esind sotomitude al Turk dute la penisule balkânike dopo la batae sfortunade di Kössovo (1392) nome tal 1870 e han podût otiñi di ve un esärke propri in Kostantinopul. Vinç ajns dopo ançe i Serbos e han otiñût il lör metropolitê a Prizrend. E han otiñût kest dal Patriarkât grêk nome dopo la minaçje di bando na' la glesje sîsmatike e abraçâ il rit uniâte. Tiñin a menc ke la Glesje e koncêd ce ke l'è domandât fermamentri, plu jüst ke yodi a slontanasi i siej seguâc. L'Esärke bulgar di Kostantinopul al diventâ l'espresjôn vivënt de Bulgarre konfesjonâl. No jê nissune difference fra i dogmis des dôf glesjüs Bulgare e Greke; si volere nome vè une glesje naçjonâl ke ves par lerge liturgike la slave e no la greke (no kapide dal popul) e sacerdot naçjonâi, no forêsc.

Si dis: ke posedà la skùele l'è l'istès ke 'vè la klàf de pro-
prije presòn e noaltris azonzarin ke a 'vè ançe la glejje nagonàl
l'è spalantà kestis pùartis. Il rito uniate al dopre il latin par len-
ge litùrgike, invece lis glejjes sismatitiks daj paìs balkaniks slàrs e
doprin la lenga paleoslave. Sekònd l'Edinòst, gornàl slovèn di
Triest, in pasàt e son stàc daj gemitòrs ^{kato}liks slovèns ke han mandàt
i lór fruc a la glejje ortodose parçè ke ricesesin l'istruçòn in
slàr, e l'è stat un ke l'ha pertin abjuràt parçè ke in Triest si
inpon eve l'istruçòn dal katoikismo in taljàn. Si vjöd ke in kel
popul il nagonàlismo l'è pluj fùart de religiòn e infati e ripe-
tin ke ^{lor} jerin slàrs prin di diventà katoiks. In Hongàrie i
katoiks uniates domandarin ke i lór uficis e fosin celebràc par
hongarès e il lór vestul al akordà. No-l sarès di meravigia-
te i nestris nevòc e domanda'sin ke il ladin antik al fos
sostituìt al latin de decadence kome lenga litùrgike. Il ladin
grison o romanco al posèd la traduçòn dal Noùf Testamajt
publikade dal Bifrùn t-al 1560 e une rikisime letetüre religiòs:
tra kuy citarin, dal 1624, la Kuòrta duktiùna kristjèuna dal còrdi-
nèl Bellarmin ... sùficijènt par esprimi kùalunkùe koncèt relativ
a la religiòn. L'adopçòn di una lenga ladine litùrgike unike
pes prejeris e par dutis lis manifestaçòns religiòsis e podarès
facilità l'unificaçòn dal lengàc komùn interladin.

Sikome in omàgo al volè daj superjòrs i zovins ke uèlin fa
strade e ke no olsin a opòniss, si tind a eliminà il furlàn
da la predikaçòn ripùartarin tre judicis: Il skritòr Lavazzoni
taj "Studis sore lis naciòns (1862), kusi al si esprim: Tal maj

dal '57 parând par Udin mi acade di sinti in domo un distint
predi ke al predicâ a lung dal pulpit in lunge Furlane, e stoltan-
lu kun grande atencjôn, par kel tant ke mi par di vè kâpit, no mi
nakûarzêj ke vîrîs nîsune ofese al dekoro konvenjênt a la senplic
sublimitât dal Vanzeli. Un predi al si e esprimûd kûsi: Une
prediche par taljân a un uditori Furlân e fâs l'efjêt da l'ûeli di
ric in doze esâgerade, ke dopo e ûl une kase di limons par standâ.
Eun kontadîn di Vilefreda al ha sentencjâd: Si pjarî il dirît
kul tralassâ di predicâ par Furlân kome une volte.

Dopo ke la Serbje e jê kostitûrde a reîno indipendent il gu-
vjâr al domandave un vestul paj 15'000 katoliks sùditos di kel
stât, parçè ke nol konvemre ke il lôr kapo spirituâl al fos di-
pendent di un altri paîs. L'Aûstrije si oponave ala modifikacjôn dal
statu quo religiôs in Serbje e Montenegro parçè ke kûsi intindave
di vè une speçe di kontrolo spirituâl, une ingerence religiôse su kel
ke al succedave fâj paîs kuntinâno. Ke volp veçe si e konpûartade
analogamentri ançe rispjet ad altris nacionalitâc e e varês pajât
un mont ke il patriarce di Vînje al fos stât in Aûstrije sot il
so kontrolo dirêt, par pade-lu in kâs di bisûn influencâ.

Lis vicendis de sede Akûilejese si pûedin rîsumi kûsi: Te Serje
di vèskuj e po arcîvèskui ke si son vûc dal 47 al 539 si son
vûc cînk Furlâns ma di stirpe par il pluj foreste. Dal 557 al
687 si son vûc patriarceis ortodo's e sîsmatiks kun residence a
Graû, Akûilee e Kormôns: un sôl akûilejês di nâsite. Dal 698
al 1751 in kûj si e soprimût il patriarce la sede e fo final
737 a Kormôns, fin al 1019 a Civildât, po ancîmò ad Akûilee.

fin al 1236 o 1238 ad Akvilee, e da kest'an a Udin. Dal 1521 indevant
si e fat a Udin anče il solene ingrés ke si kontinüave a soleniza-lu
te antige metropoli. I Patriarcis Furlans e Forin nome 708 su 75.

Dal 1273 al 1365, küatri de famee Del Tore o Turjans, e dopo la dedigjón
a Vinčesje (1420) lis famejs venecjanis Bárbaro, Delfin e Grimañ
e han dāt küatri patrijarcis par-hóm e la famee Gradenigo cink,
per kuj si pô di ke lis féminis ke lavin a marid in kes famejs
invece di la fruo e devin a la luf patrijarcis. E jerin küatri dinasti-
is ke si alternavin tal dumini spirituál di ke sede.

Il Pape dal 1453 l'ha sotrait Mantüe da la dipendence di Akvilee,
e altretant l'e sucedüt par Trent e par Komo. Dal 1671 si skomen-
cà a tratà par sottrahi a la juridigjón spirituál di Akvilee lis
diocesis ke jerin di là des Alpis o sot l'Austrje. Tal 1462 si ere
istituit il veskul sufraganeo di Lubjane ke al durà nome sīs
ajns. La solucjón de kontroversje, ke si e strisinade par sèkui,
si e vude tal 1751 ku la sopresjón dal Patrijarcat di A. e la kre-
acjón de doj Arciveskovat di Udin e Gurice, ke ku la sede patriar-
kal di Vinčesje si son anče dividuc il tefiär de Glesje mari.

L'Arciveskovat di Gurice al skomencà dal 1752. Dal 1792 al 1830
al vè il non di Veskul di Gurice e Gradisce, dal 1830 al 34 di
Metropolit Ilrik. Dal 1831 e skomence la serje de Princips-Arci-
Veskui di Gurice ke han a la lör dipendence i veskui di Paren-
co-Pole, Vefje, Lubjane e Trjest-käud-Istrie. La sede di Gurice dopo
la so fondacjón e ha nūo 5 arciveskui nativs de province, però in
part slovens. L'arcid. di Udin e ve in manko nome Gurice, Mantüe, Komo
e Trent.
L'arciveskul di Udin l'e stat dal 1818 mudat in senplic veskul

parcè ke il Venet, kome la Lombardie, al ves un söl metropolit.
 Si è inalte okasjôn ⁽¹⁸²⁶⁾ areñat il Gadorri a Belun ^(tal 1818) e 8 parokias di
 là dal Tajament ^{forin} areñadis al veskul di Cenede. La diòcesi di Udin
 si è mitude a la dipendence dal Patriarce di Vînesse, del kûal kumò
 e dependin kes di Verone, Cose, Cenede, Belin-Feltre, Konkûar-
 dje, Trevis, Padue, Adrie e Vicence. Dal 1847 si tornà a istitui
 kome prin l'arcidiòcesi di Udin dependënt diretamentri da Ro-
 me. Te diòcesi di Konkûardje ^{definit. dopo il 1586,} (kun sede kumò a Püart) su
 73 vèskui 17 e Forin Furlans. Te diòcesi di Trent figurin doj
 ladin, in ke di Bresanôn un di Val Fâse e dal 1387 un Grivôr
 di Alesso (ke al podare's sej il nestri Dalè). A Kojre su 19 vèskui
 doj ultins sèkui e figurin 12 ladin.

Al presint mentre l'arcidiòcesi di Udin e jè okupade da
 un fore'st, si han vèskui furlans a Padue, Sessa-Aürinke ^{Cirene, Flumene,} Belin,
 Il Furlan Valûs l'è stât dal 1886 al vèskul di Trent, il kormonej
 Flap fin in kesc ajûs di Pòle, Kapelari ^{di Regalât} al fò fin a la müart (1860)
 vèskul di Vicence e Fondatôr dal nûv seminari.

I sanc akuitejes e son sekond Cikon: Ss. Hermakure, Fortunat,
 Elar, Valerjân, Kromacjo, Nicete, Paulin, Pio I, Siro, Juvencjo, Hermete
 o Hermes, Kolombe, Primerje, Tacjân, Felic, Lary, Djunisse, Grisogono,
 Proto, Anastasjo, Venusto, Hermogene, Donat, Sekondjân e Romul, Kancjo
 Kancjân e Kancjanile, Agape, Kjonje, Irene, Eufemje, Dorotee, Thetly,
 Erasme, Mosce, Ciriake...e no son duè. In oñi müd un bjel numar
 par honora' e imita' sence ke l'okori trop rivôlzi si a Sanc Fore'st.
 In keste liste e mancin kej, ke esind ladin, no son furlans. Ance une
 storje eklejjastike dal tenitori ladin e sare's istrutive e opare patryotike.

Da l'esponūt fin kuli al koventârs, dal pont di viste ladin la restaŭracjôn dal patriarkât di Akiilee di karatar naçjonâl kul titul di primât daj ladin ke al ves juriſdicjôn spintuâl suj arcieſkui di Udin e Gurice e suj veskui di Konkûandje daj Ladin Centraj e di kef de Svicare. I Centrai e son kumò dividû in tre diocêsîs: il Kumjeli sot Belûn; Badre e Anpêc sot Persemôn o Bresanon^{esind} in picule kuantitât^{eson} oprimûc da majorance esklusivamentri todesee; lis vals di Gardene, Soreli e Non sot Trent dubi ke i Taljâns e i Todêsts e fasin la part dal lôr e i puars ladin e skuñin buta-si da une bande o di ke altre kome hint sence naçjonalitât definide. E podaresin benisim forma une soie diocêsîs des Dolomitis nome di Ladin. Ançe i Ladin de diocêsîs di Kojre e son sakrifikâc catand-si in 20-25 mil kun 6 mil taljâns in une diocêsîs di skuñi 300 mil altris animis di todêsts. No l'é aŭgurabil ke la part furlane de diocêsîs di Gurice si agregi a Udin, ke al stât atuâl des cirkostancis, kei strenûor sacerdoc, difensôrs de furlanitàt minaçjode daj invadenc Slovêns, finiresin, sot l'influence dal narkotik de naçjonalitât furlane ke si proprie ke principâl arcidiocêsîs furlane (ke dovaris se^{invece} il baliârd irriducibil de ladinitàt) par veneçjanisâ-si dal dut.

Okôr ke tant il Patrijarce ke i Vêskui e sejn ladin anci vêrs patrioc ladin ke fasin svintutâ al soreli la bandjere dal nestri naçjonalismo. Vin dirit di vê ançe no il primatenaçjonâl ke fin i Turks-ke son Turks- ançe kaj tîmps pluj neris de opresjôn han koncedût in Kostantinopul ai kristjâns grêks e pluj tard a dutis lis naçjonalitâc kristjanis dal lôr inpero.

Il Pape defont al reve za deklarāt ke dentri il 1922 la kŭe. stjōn dal patjarkāt e sarēs risolte. Ke i sacerdot duc e fasin sinti la lōr vōs, la lōr ferme volontāt di no sej insjeme al popul dīstatiājē! Ku la restaŭragōn dal primatē ladin, si sarēs anče un sinodo ladin, al sarēs par sinpri evitāt il perikul di intrusjōn di forēsć. Tes atis kārīkīs eklejjastīkīs de Ladinje: oñi seminariste al podarēs sperā in kōr so di diventā une di Patriorče.

Nome un klero naċjonāl gŭidāt da antistite naċjonāl al garan- tire s uniformitāt di rito, liturgie, lenge, mŭjike sakre konforme a lis antikīsimīs tradicjōns e al nestri sakrosant dirīt.

Un klero ladin dot, zelānt, amānt dal progrēs diventāt naċjo- naliste tal just sīnīfīkāt di sej difensor e unīfikatōr di dut ce ke l'ē reditāt spirītūāl daj nestris vons, salvānd e uni- fikānd la Ladinje al salvarēs la religiōn. Zake un klero sence alo e nobīlī ideai, sence idejs, sence inīcīatīvis patriōtikīs e soċjāls, ke al sī kontentās di veġetā invece ke di vivi fra il po- pul e pal popul, pal futūr e no pal presint, ^{ne} par rivendikā ju antikīs dirīt e konservā lis tradicjōns, ke son il fondamēt de reli- giōn, ke al sī kontentās di leā il mus dulā ke l'ŭl il parōn, di a- ġitā la kŭestjōn di Rome e di meśeda-si kŭīntri l'Italje, nol farēs altri ke tirās adŭēs l'odjo o almanco l'indiference de hīnt e dopo vivūt anċemō al stāt di etikance al larēs, insjeme a la religiōn, e finī a spic.

È pō nus pār pluġ nobil, pluġ konforme a la religiōn ke varēs sinpri di smirā a la pās, aġitā la bandjere de aŭtonomie, dal naċjo- nalismo, dal progrēs laborjōs, pluġtōst ke scāldā il cāf e meti spirt